

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის სრული პროფესორი

გერმანელები აჭარაში

ქართველი საზოგადოება დიდი სიხარულით შეხვდა აჭარის დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებას, რომელიც განხორციელდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ. ამ დიდმნიშვნელოვან ფაქტს მრავალი საზოგადო მოღვაწე, მათ შორის, ქართველი ხალხის გამორჩენილი პიროვნება დიდი ილია ჭავჭავაძე გამოეხმაურა. მათ აჭარის დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებას უდიდესი მოვლენა უწოდეს და გამოთქვეს სურვილი, რომ აჭარა მალე საქართველოს წარმატებული მხარე გახდებოდა.

1878 წლის 20 ნოემბერს, საქართველოს დედაქალაქში აჭარიდან, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის ხელმძღვანელობით, დეპუტაცია მოიწვიეს. მუხრან ბატონის სასახლეში გამართულ წვეულებაზე წარმოდგენილი იქნა ძვირფასი, სამადლობელი სიტყვები და დაისახა გეგმები მომავალი საქმიანობისთვის.

იმ დიდი დამსახურებისთვის, რომელიც შერიფ ხიმშიაშვილს მიუძღოდა თავისი სამშობლოს წინაშე, იგი პეტერბურგში, იმპერატორ ალექსანდრე III-თან მიიწვიეს, სადაც მას გენერალ-მაიორის წოდება მიანიჭეს. აქვე ის ქრისტიანულად მოინათლა და ეწოდა სახელი – ალექსანდრე. პეტერბურგშივე შეირთო მან ცოლად გერმანელი ქალი, რომელიც ჩამოიყვანა აჭარაში. თანამედროვენი დადებითად მოიხსენიებენ ამ გერმანელ ქალბატონს, რომელმაც შეიყვარა მისი ახალი სამშობლო და დიდ პატივს სცემდა მას. ის დაკრძალულია მისი მეუღლის გვერდით, სოფელ ნაგაზეულში [5, 78].

1878 წლის 20 სექტემბერს, მეფისნაცვლის მიერ დამტკიცდა ბათუმის მმართველობის წესდება, რომელიც 15 მუხლისგან შედგებოდა და ითვალისწინებდა თუ როგორი რეჟიმი უნდა დამყარებულიყო აჭარაში. როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, ამ წესდების შემუშავებაში აქტიური მონაწილეობა მიუღიათ კავკასიის მთავარმართებლის აპარატში მომუშავე გერმანელებს – კრიუგერს და ბეკერს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბეკერი 1878 წლის დეკემბერში ჩამოსულა ბათუმში და ადგილზე შეუსწავლია ვითარება, რომე-

ლიც შემდგომ კავკასიის მთავარმართებელს მოხსენებითი ბარათის სახით გააცნო. 1879 წელს, კავკასიის მთავარმართებლის მიერ ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორისადმი გაგზავნილ წერილში საუბარია სწორედ გერმანელ ჩინოვნიკებზე – კრიუგერსა და ბეკერზე. მთავარმართებელი გუბერნატორს ავალებს, რათა ქუთაისში მიავლინოს რამდენიმე კაცი, რომლებიც ქუთაისში მყოფ კრიუგერისა და ბეკერის მოხსენებებს დაესწრებიან, რომელიც ადმინისტრაციული საზღვრების მოწყობის სპეციფიკას შეეხებოდა [2, 200].

1878 წლის ბერლინის კონგრესის მიხედვით, ბათუმი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა. პორტო-ფრანკო, ოფიციალურად, 1878 წლის 29 ოქტომბერს გაიხსნა და 1886 წლის 27 ივნისამდე მოქმედებდა. პორტო-ფრანკოს რეჟიმმა არნახულად გააძვირა ცხოვრება ბათუმში, იყიდებოდა მიწები, დუქნები, დაინყეს მშენებლობები. კერძოდ, საცხოვრებელი სახლების, სასტუმროების, საწყობების შესახებ არსებული დოკუმენტები, მინის შემქმნთა შორის გერმანელებსაც ასახელებენ. 1880 წელს ბათუმში ჩამოსულან გერმანელი ვაჭრები, რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომები – რიხტერი, ნოიმანი და პრეხდერი. ქალაქში მათ მინის ნაკვეთები შეუძენიათ და რამდენიმე საცხოვრებელი სახლი აუშენებიათ. დოკუმენტური მასალებიდან ასევე ირკვევა, რომ 1884 წელს ბათუმში გერმანელ დორნერს აუგია აბანო, რომელიც ევროპულ ყაიდზე მოუწყვია. ეს აბანო, რომლის სახელწოდება იყო „სიმპათია“, ბათუმელებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. 1886 წელს, ბათუმის შესახებ შედგენილ კალენდარში, სხვადასხვა დანესებულებებს შორის, დორნერის აბანოც არის მოხსენიებული [1].

პორტო-ფრანკოს რეჟიმის პერიოდში ბათუმის საზღვაო ნავსადგურში უცხოეთიდან თითქმის ყოველდღე გემები შემოდის. მათ ბათუმში შემოჰქონდათ და ბათუმიდან გაჰქონდათ სხვადასხვა დასახელების საქონელი. ოფიციალური მონაცემებით, 1884 წელს ბათუმის პორტში სხვადასხვა ქვეყნების გემებთან ერთად გერმანიის 24 გემი შემოვიდა და 10974 ტონა ტვირთი შემოიტანა. გერმანული გემების შემოსვლის ფაქტები სხვა წლებშიც დაფიქსირდა. ძალიან საინტერესოა ერთი ფაქტი, კერძოდ, 1885 წელს ბათუმში ჩამოვიდა გერმანელი მოგზაური გოტფრიდ ჰერმანი, რომელიც რამდენიმე კვირა დარჩენილა ქალაქში და ბათუმის შესახებ თავისი შთაბეჭდილებები დაგვიტოვა. ჰერმანს ბათუმი ხშირი წვიმებისა და გაუვალი ტალახიანი ქუჩების გამო არ მოწონებია. ჰერმანი,

ასევე, იმ აღმშენებლობით პროცესზეც საუბრობს, რომელიც ბათუმში მიმდინარეობდა. ქალაქში შენდებოდა სახლები, სასტუმროები, სავაჭრო დუქნები და სხვა. პორტი მთლიანი დატვირთვით მუშაობდა [1]. სწორედ პორტო-ფრანკოს პირობებში, ბათუმის მოსახლეობა საგრძნობლად გაიზარდა. ქალაქის მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით ჭრელი იყო. სხვა ეროვნების ხალხებთან ერთად აქ გერმანელებიც ცხოვრობდნენ. 1882 წლისათვის გერმანელთა რაოდენობა ქალაქში 145 სული იყო, ხოლო 1887 წლისათვის – 200 სული, 1897 წლისთვის კი 300 სული. ქალაქში მცხოვრებ გერმანელთა უმრავლესობა სხვადასხვა სპეციალობის წარმომადგენლები იყვნენ; კერძოდ, ინჟინრები, მასწავლებლები, მხატვრები, ვაჭრები, მუშები და სხვა. გერმანელების შესახებ საუბარია ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის მოხსენებით ბარათშიც, რომელიც კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი 1887 წელს არის გაგზავნილი, სადაც გერმანელები რუსეთის სახელმწიფოსადმი ერთგულ ხალხად არის მოხსენიებული, აღნიშნულია, რომ ისინი საჭირო პროფესიის ადამიანები არიან და თავისი კულტურით გაცილებით მაღლა დგანან, ვიდრე ბათუმის სხვა ტუზემცური მოსახლეობა [2, ფ. 566, ს. 21]. აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში გერმანელთა ჩამოსახლება ცარიზმის უშუალო ხელშეწყობით ხდებოდა, რაც განპირობებული იყო პოლიტიკური და ეკონომიკური მოსაზრებებით. პოლიტიკური თვალსაზრისი იმაში გამოიხატებოდა, რომ საქართველოში უცხო ეთნიკური ეროვნებების ჩამოსახლებით მეფის ხელისუფლებას თავისი დასაყრდენი გაეჩინა ადგილობრივ მოსახლეობაში [9, 14-15].

ბათუმთან დაკავშირებით ასევე საყურადღებოა გერმანელი მეცნიერ-მოგზაურის – გოტფრიდ მერცბახერის ჩანაწერები. იგი, ბათუმში 1891 წელს იმყოფებოდა. 1901 წელს მან ლაიფციგში გამოაქვეყნა ორტომეული „კავკასიონის მაღალ რეგიონებში“, რომელშიც ბათუმზე საინტერესოდ საუბრობს. მერცბახერი აღნიშნავს, რომ ბათუმის პორტი განსაკუთრებული სამხედრო დანიშნულებისაა. პორტი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ბაქოს ნავთობის უცხოეთში გადაზიდვის საქმეში. სწორედ ბათუმიდან იგზავნება ბაქოს ნავთობი ევროპაში, ინდოეთში, აზიაში და აფრიკაში. მერცბახერი ამბობს, რომ ფაბრიკები და საცავები აღმართულია ნაპირის ახლოს. ყველგან იგრძნობა აღმავალი ცხოვრების სუნთქვა. ასევე, მერცბახერი აღწერს ქალაქის ბუნებას, ჰავას, ბათუმში არსებულ დანესებულებებს. განსაკუთრებულ ყურადღებას ახლად

აგებულ რკინიგზის სადგურს, მატარებლების მიმოსვლას და აქ გამეფებულ შედარებით მძიმე მდგომარეობას უთმობს. მერცხახერის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ ფრიად საყურადღებოა [4, 3].

XIX საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან ბათუმში მრენველობა მძლავრად ამოქმედდა. ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზრებზე გატანის ყველაზე უახლესი პუნქტი ბათუმი იყო. სწორედ ბაქოს ნავთობი გახდა ბათუმის მძლავრ სამრეწველო ქალაქად გადაქცევის უმნიშვნელოვანესი წყარო. აქ ერთიმეორის მიყოლებით აშენდა სამრეწველო დაწესებულებები, პორტში აიგო ნავმისადგომები ნავთის გადასატვირთად, ხოლო ბაქოდან ბათუმამდე სანავთობე მილის გაყვანამ ქალაქის სამრეწველო მნიშვნელობა ერთი-ორად გაზარდა.

სხვა მძლავრ სანავთობე ფირმებს შორის, სადაც დომინირებდნენ როტშილდის, ნობელის და მანთაშევის ფირმები, ასევე უძლიერესი იყო გერმანული ფირმებიც, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა „ბურკერდტის და კომპანიის“ ფირმა. აღსანიშნავია, რომ 1885 წელს ამ გერმანულმა ფირმამ პირველად დაიწყო ბათუმში ნავთობის საექსპორტო ჭურჭლის წარმოებაში უცხოური მანქანა-დანადგარების დამონტაჟება. აღსანიშნავია, რომ ბურკერდტის ქარხანაში მუშათა უმრავლესობას გერმანელი და ქართველი მუშები შეადგენდნენ, ხოლო საინჟინრო და ტექნიკური პერსონალი ძირითადად გერმანელები იყვნენ. საინტერესოა ამ ქარხნის მუშის – ქართველი პარმენ ხარაძის მოგონება. ის აღნიშნავს, რომ „გერმანელები უმაღლესი კვალიფიკაციის მუშები არიან. მათ მიერ გამოშვებულ პროდუქციას წუნს ვერ უპოვნი, ძალიან მცოდნენი არიან მათი ინჟინრები, აქ ყველაფერი საათივითაა აწყობილი, ყველაფერი თავის დროზეა, ჩვენ ქართველებმა ბევრი რამ ვისწავლეთ გერმანელებისაგან. ჩვენ შორის შესანიშნავი ურთიერთობები ჩამოყალიბდა, ჩვენ ვცდილობდით ყველაფერი ისე გაგვეკეთებინა, რომ გერმანელების მოწონება დაგვემსახურებინა და ამას კიდევაც ვახერხებდით. ამიტომ ჯერ არ მომხდარა ქართველის სამსახურიდან დათხოვნა საქმისადმი ზერელე დამოკიდებულების გამო. ამის საშუალებას გერმანელები არ მოგვცემდნენ. ამ ფირმას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა როტშილდთან და ისიც ცდილობდა არ შეევიწროვებინა ბურკერდტი და მისი სამუშაოების ნაწილსაც ამ ფირმას უკეთავდა“ [1].

1884 წელს ბათუმში შვეიცარიაში მცხოვრები გერმანელი მენარმის – რიხნერის ქარხანა ამოქმედდა. ეს ქარხანა, ძირითადად,

ნავთობის ტარის დამზადებას ეწეოდა. ეს შედარებით მცირე ზომის ქარხანა იყო, მაგრამ მას ძლიერი ტექნიკური აღჭურვილობა ჰქონდა. ქარხანაში სულ 200 ადამიანი მუშაობდა. ეროვნების მიხედვით, აქ მუშაობდნენ გერმანელი, ქართველი და რუსი ადამიანები. ამ ქარხნის მთავარი ინჟინერი იყო გერმანელი ლანგე, რომელიც ქართველების მიმართ კარგი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა და ამის გამო, ბათუმის ოლქის შოვინისტი ჩინოვნიკები მას უარყოფითად ახასიათებენ [3].

1888 წელს ბათუმში ასევე გერმანელი მრეწველის – ციმერმანის ნავთის ტარის დამამზადებელი ქარხანა ფუნქციონირებდა, რომელშიც 300 ადამიანი იყო დასაქმებული. საარქივო მასალების მიხედვით, ციმერმანს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ნობელთან და ბათუმის პორტში ნობელის კუთვნილი ნავმისადგომით სარგებლობდა. ციმერმანის ქარხანამ 1915 წლამდე იარსება.

ბათუმის ოლქის სპილენძის მრეწველობაში თავისი სიდიდითა და მნიშვნელობით გამოირჩეოდა, აგრეთვე, მსხვილი გერმანული ფირმა – „სიმენსი და ჰალსკეს“, კავკასიური ფილიალის – „ძმები სიმენსების“ საწარმოები. ფირმამ XX საუკუნის დასაწყისში ბათუმიდან 71 ვერსის დაშორებით, ართვინის ოკრუგის სოფელ კვარცხანისა და ბეშაულის მიდამოებში, სპილენძის მადნით მდიდარი მინები იაფად შეიძინა და იქ მალაროები მოაწყო. მოპოვებულ მადანს სიმენსები თავდაპირველად მათსავე კუთვნილ ქესაბექის (აზერბაიჯანში) სპილენძის სადნობ ქარხანაში ეზიდებოდნენ, სადაც მადანი ამ დროისათვის უკვე გამოლეული იყო და ამდენად წარმოებაც შემცირებული. მადნის გარკვეული ნაწილით ერგეს ქარხანაც მარაგდებოდა, მაგრამ უგზობის გამო მისი ტრანსპორტირება ძვირი ჯდებოდა. ამიტომ სიმენსებმა სპილენძის სადნობი ქარხნის ადგილზე აშენება გადაწყვიტეს. კვარცხანა-ბეშაულის საბადოებში მადანი იმდენად უხვად მოიპოვებოდა, რომ დაბალი მეტალური შემცველობის (4%) მიუხედავად, სპილენძის ხანგრძლივ წარმოებას უზრუნველყოფდა.

კვარცხანაში სპილენძის სადნობი ქარხნისა და დამხმარე საწარმოების მშენებლობისთვის გერმანელი სიმენსების ფირმამ ერთი მილიონი რუბლი გამოჰყო. კომპლექსის მშენებლობის ხელმძღვანელად და მომავალში მის დირექტორად კავკასიის სამთო მმართველობის ინჟინერი, გერმანელი ადოლფ ერნი მიიწვია. მშენებლობა 1910 წელს დაიწყო და 1914 წლის შემოდგომამდე გაგრძელდა. ამ დროში კვარცხანაში უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი

მსხვილი სპილენძსადნობი ქარხანა, ჰიდროელექტროსადგური და მექანიკური სახელოსნოები, მადნის გამამდიდრებელი ფაბრიკები აიგო, მოენყო ლაბორატორია, მალაროები ქარხანას საჰაერო საბაგრო გზებით დაუკავშირეს. ქარხნიდან ბათუმ-ართვინის გზატკეცილამდე სამანქანე გზა გაიყვანეს, ასევე გერმანიიდან სატვირთო ავტომობილები ჩამოიტანეს.

აღსანიშნავია, რომ სიმენსებმა კვარცხანს-ბემულში საქმიანობის პერიოდში სულ 40 მილიონამდე ფუთი სპილენძის მადანი მოიპოვეს, ხოლო შემდგომ 1915-1918 წლებში, 220 ათასი ფუთი სუფთა სპილენძი გამოადნეს [7, 118-119].

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო და შემდგომ პერიოდში მთელი ძალით გაგრძელდა მშენებლობები. ბათუმის მთელი ტერიტორია, განსაკუთრებით კი მისი ცენტრალური ნაწილი, სამშენებლო პოლიგონად გადაიქცა. მშენებლობებს შორის აღსანიშნავი იყო საზოგადოებრივი და საკრებულოს შენობა ანუ მეორენაირად – კლუბი. ეს შენობა, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამორჩეული იყო და ბათუმელთა თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა, გერმანელმა ინჟინერმა შტეინბერგმა დააპროექტა და ტექნიკური ზედამხედველობაც გაუწია. იგი, ასევე, ქალაქის მთავარი არქიტექტორის მოვალეობას ასრულებდა. საარქივო დოკუმენტებიდან ისიც ცნობილია, რომ ეს პიროვნება აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის ბევრი საზოგადოებრივი შენობის დაპროექტებაში. ის ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ნდობით აღჭურვილი პირი იყო.

ბათუმის მშენებლას წარმოადგენს ბათუმის ბულვარი, რომლის იდეა ჩაისახა 1881 წელს. ეს იდეა ეკუთვნოდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს – სმეკალოვს. ბალის გასაშენებლად ადგილი შეირჩა ტბა „ნური-გელის“ ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ბალის გასაშენებლად ბათუმში ცნობილი გერმანელი (პრუსიელი) მეზალე რესლერი მოიწვიეს. მანამდე რესლერს გაშენებული ჰქონდა ფოთის საზოგადოებრივი პარკი, რომელიც ფოთის მოსახლეობაში, ასევე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. რესლერს მისი თანამედროვენი ახასიათებენ, როგორც საქმის მცოდნე, ერუდირებულ, დინჯ და განათლებულ პიროვნებას. როდესაც არჩევანი რესლერზე შეჩერდა, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა სმეკალოვს მის შესახებ აცნობა, რომ გუბერნატორმა უაღრესად ჭკვიანური ნაბიჯი გადადგა, როდესაც მან ბალის გასაშენებლად რესლერი მოიწვია. მაშინ ბათუმის ოლქი ქუთაისის სამხედრო გუბერნიაში შედიო-

და და ყველა მნიშვნელოვანი საქმე, რომელიც უნდა განხორციელებულიყო ბათუმში, ქუთაისთან უნდა ყოფილიყო შეთანხმებული. ასევე, თანხები ძირითადად ქუთაისის ცენტრალური ბანკიდან გაიცემოდა. რესლერთან 1881 წლის 1 აპრილს 10 წლის ვადით დაიდო ხელშეკრულება შემდეგი მოთხოვნით: 5 წლის მანძილზე მებაღე რესლერს განაშენიანება ძირითადად მისი შედგენილი გეგმით უნდა დაემთავრებინა. ბალი იქნებოდა ორ განყოფილებიანი – პარკითა და სასაფლაო – სავალი ნაწილით, რომელშიც ეკიპაჟს უნდა შეძლებოდა გავლა. ბალი შემოიღობებოდა, ხოლო მის ტერიტორიაზე აშენდებოდა სახლი მებაღისათვის და ბარაკი მუშებისთვის. რესლერს წელიწადში 600 მანეთი ხელფასი დაენიშნა, ხოლო სამუშაოების დასაწყებად 3500 მანეთი მისცეს. რესლერმა ბალის გასაშენებლად დამხმარედ მებაღე გერმანელი რეიერი მოიწვია. რეიერიც გამოცდილი მებაღე იყო. მის შესახებ დადებითი შეხედულების იყო როგორც ფოთის საზოგადოება, ასევე ქუთაისის გუბერნიის ხელმძღვანელობაც. რეიერი ხშირად ცვლიდა რესლერს. ეს უკანასკნელი მივლინებით მიდიოდა რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქებში, სადაც ბალების გაშენების სპეციფიკას ეცნობოდა.

საარქივო მასალებიდან ცნობილი ხდება, რომ რესლერს მუშაობა დიდხანს არ გაუგრძელებია. თანხების მიუღებლობის გამო იგი ხშირად წერილებს სწერდა გუბერნატორს, რომელიც იძულებული იყო კონტროლის გასაწევად მიემადგრებინა კონტრ-ადმირალი – ა. გრევე, რომელიც მოყვარული მებაღე იყო. გრევემ დაადასტურა, რომ ადგილი ჰქონდა თანხების გაუცემლობას და თუ ასე გაგრძელდებოდა, იგი უარს ამბობდა კონტროლზე. მიუხედავად ამისა, რესლერმა საკმაოდ საინტერესო სამუშაოების შესრულება მოასწრო: ბალი დაკვალა, გააკეთა ორი ბილიკი, ერთი ქვეითად მოსიარულეთათვის, მეორე – სხვადასხვა ნივთების გადასატანად. ჩამოიტანა და დარგო მცენარეები, რომლებიც შეეგუებოდნენ „ნურიგელის“ ტერიტორიას, ასევე, რესლერს გადანყვეტილი ჰქონდა უცხოეთში გაეშვა მისი თანაშემწე რეიერი, რათა იქიდან დეკორატიული მცენარეები ჩამოეტანა. 1884 წლის 6 ივნისს რესლერი ისე გარდაიცვალა, რომ ბალის მთლიანი გაშენება ვერ მოასწრო.

ბათუმი ეთნიკურად და კონფესიურად ერთ-ერთი ყველაზე ჭრელი ქალაქია. ყველაზე ადრე ბათუმში გაჩნდა ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესია, რაც რეგიონში გერმანელი საქმოსნების და ჯარში მოსამსახურეთა მომრავლებამ განაპირობა. მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან კავკასიაში უკვე გერმანელთა არაერთი დასახლება

არსებობდა. ბათუმში ლუთერანული ეკლესიის გაჩენა, სავარაუდოდ, 1880-იანი წლების მეორე ნახევარზე მოდის. ამ დროისთვის ქალაქში უკვე საკრებულო არსებობდა თავისი კარგად ჩამოყალიბებული სტრუქტურებითა და მმართველობის სისტემით, რომელსაც ჰყავდა სათათბირო 8 კაცის შემადგენლობით. ეკლესიას პასტორი მეთაურობდა, 1893 წლიდან პასტორად მოხსენიებულია ვილჰელმ ჰეინე. 1894 წლიდან 1911 წლამდე ვილჰელმ ჰეინე პასტორადიუნქტმა – არტურ ბერნტჰოფმა ჩაანაცვლა [6, 99-100].

1896 წლის ანგარიშის მიხედვით ჩანს, რომ ღვთისმსახურება ყოველ კვირა დღეს და აგრეთვე, სახელმწიფო და საეკლესიო დღესასწაულებზე ტარდებოდა. მსახურებას მუდმივად 25-მდე წევრი ესწრებოდა. ეკლესიას საკუთარი მუსიკალური ინსტრუმენტი – ფისგარმონია გააჩნდა, რომელზეც მსახურების დროს პასტორ ბერნგოფის მეუღლე და ვინმე ფროილინ ბიურგერი უკრავდნენ. კვირაში ორჯერ საღვთო სჯულის გაკვეთილები ტარდებოდა. მეცადინეობები ტარდებოდა გერმანულ, ესტონურ და რუსულ ენებზე. საინტერესოა, რომ ჯვრისწერა ბათუმის ეკლესიაში არა მარტო ლუთერანული აღმსარებლობის პირებს შორის სრულდებოდა, მთავარი პირობა იყო, რომ ერთ-ერთი მაინც ყოფილიყო ევანგელურ-ლუთერანული აღმსარებლობის. თავიდან მსახურება ტარდებოდა კერძო ნაქირავებ ბინაში, ვინმე არხიპოვის სახლში ვლადიკავკასიის ქუჩაზე (ახლანდელი მელიქიშვილი). დროთა განმავლობაში საკუთარი საეკლესიო შენობის აგების საკითხი დადგა. მრევლმა საჭირო თანხა შეაგროვა და ქალაქის თვითმმართველობას თხოვნით მიმართა, რათა ეკლესიის ასაშენებლად ფართი გამოეყოთ. 1898-1902 წლების მანძილზე ადგილის გამოყოფის საკითხი ხუთჯერ დაისვა, მაგრამ შესაფერისი ნაკვეთი ქალაქში ვერ შეირჩა. შემდეგ, განსაკუთრებით, პირველი მსოფლიო ომის და მის შემდგომ პერიოდში, ბათუმში ევანგელურ-ლუთერანული მრევლი, გერმანელების მიმართ გაზრდილმა ანტაგონიზმმა დააკნინა და მომდევნო წლებში საერთოდ გააქრო. ქალაქის პოლიცემისტერის პატაკიდან ჩანს, რომ 1911 წლის 1 აპრილიდან იმ წლამდე არსებული ლუთერანული ეკლესია (გერმანულად კირხა) დაიკეტა [6, 100].

თავისუფალი ქალაქ-ნავსადგურის სტატუსის მიღებისთანავე, ბათუმი უცხოეთის კომერსანტთა და გემთმფლობელთა ყურადღების ცენტრში მოექცა. საქმიანი უცხოელების მიმოსვლა მათი და ბათუმში მოქმედი უცხოური სავაჭრო-სამრეწველო ფირმების ინტერესების დაცვისთვის ყოველწლიურად მატულობდა. ბათუმში

არაერთი ქვეყნის საკონსულო და წარმომადგენლობა გაიხსნა. აღსანიშნავია, რომ 1901-1903 წლებში ბათუმში 15 ქვეყნის საკონსულო იყო, მათ შორის გერმანიის, რომლის ვიცე-კონსული ფრიდრიხ ბურლგარტი გახლდათ. გერმანიის კონსულის შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, რომლის მიხედვით, ვგებულობთ, რომ გერმანიის კონსული ბურკგარტი აქტიური პიროვნება ყოფილა. იგი ლობირებდა ბათუმში მყოფ გერმანიის მოქალაქეებს 1899-1904 წლების ჩათვლით. მაგ. კონსულმა ბურკგარდტმა მიაღწია შეთანხმებას ბათუმის ოლქის ხელისუფლებასთან, რათა 1902 წლისთვის ბათუმში მყოფ გერმანიის ქვეშევრდომების – კაუფმანისა და რაუხისთვის ზღვის სანაპიროსთან ახლოს სავაჭრო დუქნებისა და სასაწყობე მეურნეობის გახსნის ნებართვა მიეცათ. ასევე, გერმანიის საკონსულოში ხშირი იყო გერმანელი ეროვნების ბათუმელი მოქალაქეების ვიზიტები. ასე მაგალითად, 1903 წელს, ბათუმელმა გერმანელებმა კონსულს თხოვეს, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორთან ეშუამდგომლა, რათა გერმანელებისთვის ბათუმში მინის ნაკვეთის გამოყოფის თაობაზე ნებართვა მიეცათ, სადაც მოქალაქეები ლუთერანული ეკლესიისა და ამ ეკლესიასთან გერმანული სკოლის აშენებას შეძლებდნენ. კონსულმა იშუამდგომლა კიდევ, მაგრამ ეს საკითხი ვერ მოგვარდა სხვადასხვა მიზეზების გამო [2, ფ. 678, ს. 60].

1903 წლის დასაწყისისთვის გერმანიიდან ბათუმში ჩამოვიდა მომღერალი ერნესტ ლაუბე, რომელიც გერმანიის კონსულს შეხვდა. ლაუბემ ბათუმში რამდენიმე კონცერტი ჩაატარა, რომელმაც მოსახლეობის მოწონება დაიმსახურა. ამის შესახებ გაზეთი „კვალი“ 1903 წლის მარტის ნომერში წერდა: „ლაუბემ ბათუმელი მსმენელების დიდი მოწონება დაიმსახურა. ეს ცნობილი მომღერალი ასრულებდა სიმღერებს გერმანულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე. თითოეულ სიმღერას ხალხის დიდი ოვაციები მოყვებოდა. ლაუბემ ერთ-ერთი სიმღერის შემდეგ სცენაზე მიიწვია ბათუმელი მომღერლები და თხოვა მათ შეესრულებინათ სიმღერა მშობლიურ ქართულ ენაზე, მათაც სიამოვნებით შეასრულეს რამდენიმე სიმღერა. ლაუბემ თითოეული მათგანი გადაკოცნა და აღნიშნა, რომ ქართველები მსოფლიოს უძველესი ხალხია და მათი ხელოვნება ორიგინალური და გამორჩეულია“ [1].

XX საუკუნის დასაწყისში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო პირველი მსოფლიო ომი. საქართველოში გერმანელები, განსაკუთრებით 1910 წლიდან, გააქტიურდნენ. გერმანიის იმპერატორ

ვილჰემ II-ის პირადი მითითებით, გერმანიის არმიის გენერალურ შტაბთან სპეციალური განყოფილება შეიქმნა, რომელსაც ზურგში ძირგამომთხრელი საქმიანობის ორგანიზება დაევალა. მას კავშირი უნდა დაემყარებინა იმ ქართველ პატრიოტებთან, რომლებიც ცარიზმის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ასეთი დაჯგუფება მოქმედებდა ბათუმშიც. უნდა ითქვას, რომ ბათუმს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, რადგან იგი მნიშვნელოვანი ქალაქი იყო, თანაც იგი გერმანიის მოკავშირე ისმალეთის მეზობლად მდებარეობდა, ეს კი ორმაგად აძლიერებდა ბათუმის მნიშვნელობას. 1912 წლისათვის ცნობილი გახდა, რომ ბათუმში გერმანელ რეზიდენტთა ჯგუფი მოქმედებდა, რომელსაც გერმანელი უვე კრომბერგი ხელმძღვანელობდა. ამ ჯგუფის წევრები ახლო კონტაქტში იმყოფებოდნენ ავსტრიელ დივერსანტებთან, რომელთაც მაშელი ხელმძღვანელობდა. ჯგუფის წევრები ახორციელებდნენ სამხედრო ობიექტების ფოტოგადაღებებს, ასევე, უღებდნენ სურათებს ხიდებს, სახელმწიფო დაწესებულებებს და სხვა მნიშვნელოვან ობიექტებს. მათ ურთიერთობა დაამყარეს ბათუმში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიებთან, თუმცა როგორც კრომბერგის საიდუმლო მოხსენებიდან ხდება ცნობილი, პოლიტიკური პარტიები საიმედოა და მომავალ გართულებებში მათი იმედი არ შეიძლება ჰქონდეს გერმანიას, ასევე, გერმანელთა ჯგუფმა კავშირი დაამყარა ბათუმის ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, განსაკუთრებით კი ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიაში და სხვადასხვა დაწესებულებებში მომუშავე გერმანელი ეროვნების წარმომადგენლებთან. მაგალითად, 1913 წელს კრომბერგი და სხვა ჯგუფის წევრები ხშირად ხვდებოდნენ ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის პედაგოგ პაულ რუკერს, რომელსაც მთელი ქალაქის განათლების სისტემაში ავტორიტეტი ჰქონდა. უნდა ითქვას, რომ 1913 წლის ბოლოსთვის კრომბერგი ბათუმიდან წავიდა და შემდეგ ამ გერმანული რეზიდენტების საქმიანობის შესახებ, ცნობები არ არის [2, ფ.1065, ს. 36].

1910 წლისათვის მოვლენები მთელი სისწრაფით განვითარდა. 1910 წელს ცნობილი საზოგადო მოღვაწის – პეტრე სურგულაძის მიერ 1910 წელს, ყენევაში შექმნილი – ე. წ. „სეპარატისტათა ჯგუფი“ გერმანიის პოლიტიკურ წრებთან კავშირის დასამყარებლად და გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან მუშაობის გეგმის შესათანხმებლად, ომის დაწყებამდე, ბერლინში გადავიდა. 1914 წელს ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდნენ ლეო და გიორგი კერესელიძეები, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მელიტონ ქარცივაძე, გიორგი მაჩა-

ბელი და სხვები „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ ანუ დამკომი დააარსა. დამკომმა ოსმალეთის ტერიტორიაზე, მის დაქვემდებარებაში ქართული ლეგიონი ჩამოაყალიბა, რომლის ძირითადი დამფინანსებელი გერმანია იყო, ხოლო მეთაური გენერალი კრესენშტაინი და სხვა გერმანელი მაღალი რანგის ოფიცრები იყვნენ. ლეგიონი, ძირითადად, ოსმალეთში მცხოვრები კავკასიელებით, ასევე, ბათუმის ოლქის მაჰმადიანი მოსახლეობის ნაწილით იყო დაკომპლექტებული. 1914 წლის იანვრიდან აგვისტომდე, ლეგიონის ზოგიერთი ნევრი და გერმანელი ოფიცრები, აჭარის ტერიტორიაზე, კერძოდ, გონიოში, არაერთხელ შემოვიდნენ. იყვნენ, ასევე, ზემო აჭარაში, ბათუმსა და ქობულეთში და საქართველოს სხვა რეგიონებში. ასე მაგალითად, ჯერ გონიოში, შემდეგ კი ბათუმში იმყოფებოდა ლეგიონთან მომუშავე გერმანელი ოფიცრები მათიას ეკერტი და მანფრედ ფრანკე.

გერმანელების მდგომარეობა ბათუმში და მთელს აჭარაში განსაკუთრებით გართულდა 1915 წ. ოქტომბერში, როდესაც გერმანელმა „გებენმა“ და „ბრესლუმ“ ბათუმი დაბომბა და ადამიანების სიცოცხლე შეინირა. დაიწყო გერმანელთა დევნა მთელ კავკასიაში, განსაკუთრებით კი ბათუმის ოლქში. აღსანიშნავია ე. წ. „გერმანელთა საქმე“. პირველი მსოფლიო ომის დამამთავრებელ ეტაპზე, რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე დეზინტეგრაციულმა პროცესებმა ხელსაყრელი პირობები შექმნა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაარსებისთვის. საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნაში, გადამწყვეტი როლი კაიზერულმა გერმანიამ შეასრულა, რომელმაც თავისი ქართული პოლიტიკა ბათუმის კონფერენციაზე გამოავლინა.

1918 წლის 3 მარტის, ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებით, ბათუმის ოლქი თურქებმა დაიკავეს. 1918 წლის მარტში, ტრაპიზონში კონფერენცია ჩატარდა, რომელმაც ვერ გადაწყვიტა ვერანაირი პრობლემა, პირიქით კიდევ უფრო გააძლიერა ოსმალეთის დამპყრობლური გეგმა, მომდევნო კონფერენცია გაიმართა უკვე თურქების მიერ ოკუპირებულ ბათუმში. 1918 წლის მაისის თვეში, სწორედ აქ, ბათუმში, წარმოჩინდა გერმანული არაქართული პოლიტიკა, რომელმაც 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი დააჩქარა. გერმანიის მიზანი, ბათუმში თურქთა ექსპანსონისტური გეგმების შეკავება და უპირველესად ქრისტიანი ხალხების მხარდაჭერა, ქართული პოლიტიკისათვის ობიექტურად ხელსაყრელი იყო. გერმანიის დელეგაციას ოტო ფონ ლოსოვი მეთაურობდა. დელეგა-

ციის ნევრები იყვნენ დიპლომატები – შულენბურგი და ლეზენდოკი. ბათუმის კონფერენციაზე, გერმანიის დელეგაციის მთავარი მიზანი ოსმალეთსა და ამიერკავკასიას შორის ხელშეკრულების დადება იყო, რომელიც რეგიონში მშვიდობას უზრუნველყოფდა. ლოსოვმა ქართულ დელეგაციას, რომელსაც აკაკი ჩხენკელი ხელმძღვანელობდა, დაპირება მისცა, რომ გერმანია და მისი მოკავშირეები საქართველოს აღიარებდნენ, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემთხვევაში. გერმანიამ ყველაფერი გააკეთა, რომ ოსმალეთის იმპერი-ალისტური მისწრაფებანი მოეთოკა და საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამოცხადება დაეჩქარებინა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ფ. ლოსოვმა და ა. ჩხენკელმა, ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებებს, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე ფაქტო“ აღიარებას ნიშნავდა [8, 132-134]. გერმანიის დელეგაციის აქტიურობამ აიძულა თურქები უკან დაეხია და სწორედ, გერმანიის მაშინდელმა ხელისუფლებამ, პირველი ქართული რესპუბლიკის გამოსაცხადებლად, ყველაფერი გააკეთა.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. პეტერბურგის ისტორიული არქივი, კავკასიის ფონდი 908, საქმე 122.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 566, 687, 1065.
3. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი 4, საქმე 10.
4. გ. გელაშვილი, ზოგი უცხოური ცნობა ბათუმის შესახებ XIX ს-ის მე-2 ნახევარი, კრებულში ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი, 2009.
5. ვ. ჩოჩუა, 1878 წლის სან-სტეფანოს ზავი და ბათუმის საკითხი ბერლინის კონგრესზე, კრებულში: ბათუმი-წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი, 2009.
6. ტატიანა კოპალეიშვილი, პროტესტანტული ეკლესიების ისტორიისათვის ბათუმში, კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, ტ. III, ბათუმი, 2013.
7. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, ბათუმი, 2008.
8. ნოდარ მუშკუდიანი, გერმანული დელეგაციის საქმიანობა ბათუმში 1918 წელს, კრებულში: ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა, ტ. 1, ბათუმი, 2009.

9. ავთანდილ სონღულაშვილი, საქართველოში მცხოვრები გერმანელების სამეურნეო ყოფა და ტრადიციები, კრებულში: ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი, XI, 2009.

Otar Gogolishvili

*Doctor of Historical Sciencies, Full professor
of History, Archeological and Ethnological
Department of Batumi Shota Rustaveli State
University*

Germans in Adjara

Summary

1877-78 years war of Russia and Turkey was unsuccessful for Turkey. Turkey were under threath that Russians will concure Konstantinopol. Bismark adviced Peterburg to take Konstantinopol, but that was impossible because after that UK would start the war against Russia. In 1878 march 3rd Russia and Turkey sighed San-Stefano egreement. The egreement was unacceptable for Europe. In fact of that in 1878 13th of June Bismark decided to give : Batumi, Adjara, Shavsheti, Artaan, Samtskhe to Russia. Batumi was named as porto-franko.